

УДК 140.8

ФІЛОСОФІЯ ДАОСИЗМУ В КОНТЕКСТІ ТРАНСГРЕСІЙНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Бутко Ю.Л.

Донбаський державний педагогічний університет

У статті досліджено філософію даосизму в контексті трансгресійних перетворень в сучасній Україні. Автором зроблено висновок, що українська культура, хоча і є невід'ємною частиною європейської, однак має схожі риси зі східною культурою, що була сформована, у тому числі, й під впливом філософії даосизму. Зокрема, філософія даосизму є близькою до української національної філософії кордоцентризму. Завдяки поширенню в Україні практики різних методів, прийомів і комплексів з багатого набору внутрішньої алхімії даосів під назвою цигун та бойових мистецтв ушу, елементи даоської філософської традиції проникають в ментальність українців.

Ключові слова: даосизм, менталітет, ментальність, ушу, цигун.

Актуальність теми. Духовні практики даосизму наразі викликають інтерес не тільки на Далекому Сході. Навіть в нашій країні з'явилася величезна безліч клубів, спеціальних шкіл вивчення східної філософії, цигуну, бойових мистецтв, що є одними з напрямків даоської практики. Пильну увагу до даосизму приділяють філософи та інші представники вченого світу: психологи, медики, фізики. Тому актуальним являється дослідження філософії даосизму в контексті трансгресійних перетворень в сучасній Україні.

Стан наукової розробки. Тематику філософії даосизму досліджували такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як В.С. Скритуцька, Л.І. Юрченко, А.А. Костенко, Б.С. Галімов, С.П. Капіца, А.Ф. Кудряшев, М.С. Кунафин, Н.О. Лоський, А.В. Лук'янов, Д.А. Нурієв, Р.Ю. Рахматуллин, А.І. Селіванов, С.Н. Семенов, А.У. Уотс, В.Н. Фі-

ногентов, В.С. Хазієв, К.Г. Юнг та ін. Однак слід відзначити брак ґрунтовних вітчизняних спеціалізованих досліджень філософії даосизму.

Метою даної статті є дослідження філософії даосизму в контексті трансгресійних перетворень в сучасній Україні.

Виклад основного матеріалу. Дослідження обраної проблематики вважаємо за необхідне розпочати із визначення понятійного апарату, а саме з понять трансгресії, ментальності, менталітету. Так, термін «трансгресія» визначає ситуацію переходу кордону, який описується в культурі як неперехідний, а також досвід, що описує стан цього переходу. Уявлення щодо трансгресивного досвіду сформульовано в роботах Ж.Батая і численних коментарях до них М. Фуко, М. Бланшо, Ж. Дерріда та ін. Трансгресія пов'язана з уявленням про межу, кордони культурної норми в діалектичному відношенні. Так, М. Фуко харак-

теризує взаємодію кордону культурної норми і процесу її перетину як ситуацію, в якій межа і її подолання взаємно конструюють одна одну: «Трансгресія – це жест, який звернений на межу ... Межа і трансгресія зобов'язані одна одній щільністю свого буття; не існує межі, через яку абсолютно неможливо переступити; з іншого боку, марною буде всяка трансгресія ілюзорної або примарної межі. Та чи існує достеменно межа зовні цього жесту, який блискуче долає і заперечує її?» [1, с. 117].

Трансгресивний досвід описує стан переходу або руйнування природних установок реальності, описаних культурною традицією, а також виявляє рамки культурних уявлень за допомогою їх проблематизації. В рамках трансгресивного досвіду реальність, описана в рамках культурної традиції як трансцендентна, не досягається, але виявляється і декларується не шуканим станом, а метою. Людський досвід не може охопити трансцендентну реальність, але формується як зустріч на кордоні з трансцендентною реальністю, це, за висловом М.Бланшо, «зіткнення на відстані» [2, с. 100].

Як події трансгресивного досвіду можуть бути описані події, характерні для релігійних переживань, які інтерпретуються в мові релігійної доктрини. Події трансгресивного і містичного досвідів характеризуються інтенсивним зусиллям, спрямованим на подолання наявного буття. Фактично події містичного досвіду, характерні для релігійних доктрин, виступають формою культурної інтерпретації трансгресивного досвіду. Слід зазначити, що використання поняття «трансгресія» для опису подій містичного досвіду піддається критиці. Так, С. С. Хоружий в своєму фундаментальному дослідженні містичного досвіду в православній традиції зазначає: «в суті своїй два види досвіду [досвід трансгресії і містичний] розходяться до повної протилежності» [3, с. 201]. С. С. Хоружий вказує на різницю у розгляді природи людини в сучасній філософії та релігійної традиції: для сучасної філософії природа людини збірна і довільна, досвід трансгресії – це послідовний ланцюг приватних трансгресій, метою якої є знищення людської суб'єктивності. З думкою С. С. Хоружого погодитись не можна, адже при аналізі містичного досвіду він опирається на уявлення християнської релігійної традиції, в той час як для інших релігійних традицій саме таке «знищення людської суб'єктивності» може бути бажаним результатом містичного досвіду. Отже, в такому разі досвід трансгресії та містичний досвід можуть виступати схожими поняттями, і слід говорити про духовну трансгресію як про шлях духовного розвитку в контексті такої релігійної традиції. Безумовно, такий шлях пов'язаний із зміною ментальності у свідомості кожної окремої людини, що зумовлює необхідність визначитись із поняттями ментальності та менталітету.

Ментальність до сих пір не має чіткого визначення, можна говорити про нестрогість, розпливчастість цього поняття. Термін «ментальність» походить від латинського «розум, мислення, спосіб мислення, душевний склад», означаючи загальну духовну налаштованість, цілісну сукупність думок, вірувань, навичок духу, що створює

картину світу і скріплює єдність культурної традиції або будь-якого співтовариства.

Ментальність характеризує специфічні рівні індивідуальної та колективної свідомості, представляючи собою характеристику специфічного типу мислення. Навички усвідомлення навколишнього, розумові схеми, комплекси образів культурно виявляються в ментальності. Ментальність формується на основі природних даних і соціально обумовлених компонентів (соціального досвіду, здорового глузду, інтересів, емоційної вразливості), розкриваючи уявлення людини про світ, виявляючи звички, уподобання, колективні емоційні шаблони (і цим відрізняючись від суспільних настроїв, що характеризуються певною «хиткістю», ціннісних орієнтацій і ідеології).

Ментальність відрізняється досить стійким характером, що включає в себе ціннісні орієнтації (цінності формулюють життєві установки), але не вичерпується ними, характеризуючи глибинні рівні колективного та індивідуального несвідомого. Ментальність виражає життєві і практичні установки людей, стійкі образи світу, емоційні переваги, властиві спільноті і культурної традиції. Ментальність – елемент свідомості, ширше і об'ємніше «думки» або «установки», тому «ментальність» як поняття дозволяє об'єднати аналітичне мислення, розвинені форми свідомості із напівсвідомими культурними шифрами, заснованими на бінарних опозиціях (природне / культурне, емоційне / раціональне, індивідуальне / суспільне).

Термін «ментальність» вперше ввів Р. Емерсон [4, с. 207], який розглядав метафізичне значення душі як першоджерела цінностей та істин. Дюркгейм виділив елементи примітивної ментальності (хоча і не дав точного визначення поняття), віднісши їх до архаїчного етапу суспільства і протиставивши примітивні народи розвиненим.

А. Я. Гуревич вказує на ментальність, як на якийсь складний образ, внутрішню картину світу, яка відображатиме культуру суспільства: «... Саме картина світу, що включає в себе, зокрема, уявлення про особистість та її ставлення до соціуму, про свободу, рівність, честь, добро і зло, про право і працю, про сім'ю і сексуальні відносини, про хід історії, про цінності часу, про співвідношення нового і старого (картина світу в принципі невичерпна), саме ця картина світу, яка успадкована від попередніх поколінь і безперервно змінюється в процесі суспільної практики, лежить в основі людської поведінки» [5, с. 107]. Ментальність – спосіб організації змісту культури в свідомості індивіда, тому що вона, що є результатом засвоєння людиною різного роду текстів культури і досвіду, об'єктивується в діяльності людини та її продуктах, які складають зміст культури.

Поняття ментальності часто ототожнюють з поняттям менталітету [6, с. 18]. В інших дослідженнях підкреслюється більш вузький, спрямований характер «ментальності». У психології в даний час «ментальність» розуміється як сукупність усвідомлених і неусвідомлених психологічних установок індивіда або різних соціальних груп діяти, мислити, сприймати і осягати світ певним чином. Менталітет – це поняття більш високого порядку, що включає в себе кілька видів ментальності (соціально-побутову, політичну

і т.д.). Менталітет – це реальний стиль, характер, спосіб мислення і духовної життєдіяльності, властивий певному соціуму (соціальній групі). Справедливо і інше визначення. Менталітет – це стереотипи і звички свідомості, закладені вихованням і культурними традиціями, властиві не окремій особистості, а соціально-культурній спільності або стану [7, с. 233]. Саме такий зміст нами й вкладається в поняття «ментальність» і «менталітет».

Отже, яке місце займає філософія даосизму в менталітеті українців та як змінюється ментальність пересічного українця під впливом вказаної філософії? В основі української культури знаходиться культуротворююча основа, яка, з одного боку, сходиться до християнської релігії, з іншої – до культури дохристиянської Київської Русі. Українська культура, безумовно, є частиною європейської та містить також її античні корені.

Ядром системи цінностей, на яких заснована сучасна західна цивілізація, став техніко-технологічний прогрес. Характерні риси західного типу – це швидка зміна техніки і технологій, що провокують науково-технічні революції і змінюють ставлення людини до природи, до засобів виробництва і суспільного розвитку. Вся європейська цивілізація орієнтована на зміну і розвиток зовнішніх умов, вона «екстравертивна», тобто звертається зовні. Комфортом житла, транспортних засобів, телекомунікаційних систем та іншими благами весь світ зобов'язаний техногенній цивілізації Заходу.

Для соціальної динаміки західної культури характерні такі процеси, як ривки, нерівномірність, що супроводжуються катастрофою старої системи цінностей, а також політичних і економічних структур, що призводить до швидкого формування і зміни типу особистості в суспільстві. Західна культура проголошує динамізм, орієнтацію на новизну, утвердження гідності і поваги до людської особистості, індивідуалізм, установку на автономність особистості, раціональність, ідеали свободи, повагу до приватної власності і прав людини. Всі ці цінності, певною мірою характерні й для українського суспільства, останнім часом все більше стверджуються в нашій країні, ментальності українців. У той же час саме техногенна цивілізація призвела людство до глобальних криз і техногенних катастроф, у тому числі й Чорнобильської.

Натомість, даосів мало цікавлять досягнення науки та техніки. Головне екзистенціальна завдання людини, згідно даоської філософії – знайти свій шлях (дао) і прагнути до повного злиття з Дао, вселенським універсумом, абсолютном. Діяльність людини набуває чинності Дао, якщо вона відповідає принципам гуманності і справедливості, що означає володіння нею високоморальним і інтелектуальним потенціалом; земне Дао – це поєднання м'якого управління і самоорганізації суспільства; небесне Дао – це чергування порядку і хаосу, темного і світлого, тобто дуальні альтернативи, завдяки яким все суще має властивість руху і еволюції. У центрі уваги даосизму знаходяться природа, космос і людина, однак ці початки досягаються не раціональним шляхом, а за допомогою прямого поня-

тійного проникнення в природу існування. Світ перебуває в постійному русі і зміні, розвивається, живе і діє спонтанно, без будь-яких причин. Мета мислення, по даосизму, є «злиття» людини з природою, космосом, так як він є її невід'ємною частиною. Духовна трансгресія в контексті філософії даосизму – це «шлях цільного існування», в якому умогляд і дія, дух і матерія, свідомість і життя виявляються зібраними у вільному, безмежному, всеохоплюючому єднанні.

Однак чи є філософія даосизму такою екзотичною та чужою для нашої країни? Світ, за філософією даосів, є «перетворене Єдине», плід метаморфози Дао. У даоській традиції у цьому зв'язку говориться про перетворення першолюдини, яким вважався напівлегендарний основоположник даосизму і Верховне божество даоської традиції Лао-цзи. Світ для даосів – це «перетворене тіло» (хуа шень) Лао-цзи. А це означає, що між серцем людини і тілом передвічного Дао існує найглибший внутрішній зв'язок.

Децо схожі ідеї характерні й для українського кордоцентризму. Так, для Г. Сковороди духовне пізнання Біблії і самопізнання людини рівнозначні процеси. «Не пізнавши себе, як пізнаєш Біблію?», – запитував він [8, с. 327]. І закликав: «Пізнай же спершу себе самого, тоді пізнаєш і Адама з Євою» [8, с. 338]. Біблія як людина і «символічний світ» та людина як людина і «малий світ», при уподібненні Біблії людині й застосуванні символічної семантики «мови біблійного слова» до опису людської духовної реальності, є, на думку Г. Сковороди, символічною нарацією про людську реальність та її сутність [8, с. 322]. Звідси його основний висновок – «людина є серце» [9, с. 359].

Отже, даоси визначали найглибший внутрішній зв'язок між серцем людини і тілом всесвіту, в той же час основоположник українського кордоцентризму – Г.С. Сковорода визначав, що людина і є серце. Таким чином, філософія даосизму є близькою до української національної філософії кордоцентризму.

Однак не лише вище розглянута близькість двох філософських вчень зумовлює вплив філософії даосизму на трансгресійні перетворення в сучасній Україні. Протягом останніх років новий рух призвів до популяризації в Україні практики різних методів, прийомів і комплексів з багатого набору внутрішньої алхімії даосів під назвою цигун.

Однією з особливостей сучасного цигун є його зв'язок з бойовими мистецтвами – ушу, що виник в кінці минулого століття. До цього часу, напевно чи хто-небудь мислив собі внутрішню алхімію, дихальні вправи, даоїнь та інші даоські мистецтва, що стали основою для цигун, як щось, що має відношення до ушу. Висхідні до секретних тренувань членів сект і таємних товариств (хуейдан) епох Мін і Цин, ушу використовували ряд прийомів з даоського арсеналу, так само як і поняття даоської психофізіології. Проте, це були явища принципово різного порядку. У 80-і рр. в КНР починають дивитися і на те і на інше як на частину «дорогоцінної культурної спадщини», що виконують схожі функції, перш за все оздоровчі.

Методи цигун, що проникли на Захід, у тому числі й в Україну, безумовно, даоські. Бум цигун зумовив зростання інтересу до даоських текстів

та інших практик цієї традиції. А це означає, що велика даоська традиція жива не тільки в стінах древніх храмів і монастирів [10, с. 198-200], а й в Україні.

Висновки. Таким чином, українська культура, хоча і є невід'ємною частиною європейської, однак має схожі риси зі східною культурою, що була сформована, у тому числі, й під впливом фі-

лософії даосизму. Зокрема, філософія даосизму є близькою до української національної філософії кордоцентризму. Завдяки поширенню в Україні практики різних методів, прийомів і комплексів з багатого набору внутрішньої алхімії даосів під назвою цигун та бойових мистецтв ушу, елементи даоської філософської традиції проникають в ментальність українців.

Список літератури:

1. Фуко М.О трансгрессии / М. Фуко // Танатография эроса. – СПб: Мифрил, 1994. – 364 с.
2. Бланшо М. Пространство литературы / М. Бланшо. – М.: Логос, 2002. – 288 с.
3. Хоружий С.С. Подвиг как органон. Организация и герменевтика опыта в исихастской традиции / С.С. Хоружий // К феноменологии аскезы / С.С. Хоружий. – М.: Издательство гуманитарной литературы, 1998. – 352 с.
4. Уэллек Р. Уоррен О. Теория литературы. Пер. с англ. М. – 328 с.
5. Гуревич А.Я., Вовель М., Рожанский М. Ментальность // 50/50: Опыт словаря нового мышления / под общ. ред. М. Ферро и Ю. Афанасьева. М., 1989 – С. 456-459.
6. Кром М. Отечественная история в антропологической перспективе // Исторические исследования в России 11: Семь лет спустя. М., 2003.- С. 14-28.
7. Миронов Б.Н. Социальная история России. СПб., 2002. Т. 1. – 548 с.
8. Сковорода Г. Пізнай в собі людину / Г. Сковорода. – Львів: Світ, 1995. – 528 с.
9. Сковорода Г. С. Твори / Г. С. Сковорода. – К.: Обереги, 1994. – Т. 2. – 480 с.
10. Даосские практики. 2-е изд. СПб.: «Азбука-классика», Петербургское Востоковедение», 2004. – 256 с.

Бутко Ю.Л.

Донбасский государственный педагогический университет

ФИЛОСОФИЯ ДАОСИЗМА В КОНТЕКСТЕ ТРАНСГРЕССИОННЫХ ПРЕОБРАЗОВАНИЙ В СОВРЕМЕННОЙ УКРАИНЕ

Аннотация

В статье исследована философия даосизма в контексте трансгрессионных преобразований в современной Украине. Автором сделан вывод, что украинская культура, хотя и является неотъемлемой частью европейской, однако имеет схожие черты с восточной культурой, которая была сформирована, в том числе и под влиянием философии даосизма. В частности, философия даосизма близка к украинской национальной философии кордоцентризма. Благодаря распространению в Украине практики различных методов, приемов и комплексов из богатого набора внутренней алхимии даосов под названием цигун и боевых искусств ушу, элементы даосской философской традиции проникают в ментальность украинцев.

Ключевые слова: даосизм, менталитет, ментальность, ушу, цигун.

Butko Yu.L.

Donbass State Pedagogical University

THE PHILOSOPHY OF TAOISM IN THE CONTEXT TRANSHRESIYNYH TRANSFORMATIONS IN MODERN UKRAINE

Summary

In the article the philosophy of Taoism in the context transhresiyh transformations in modern Ukraine. The author concluded that Ukrainian culture, although they are an integral part of Europe, but has similarities with eastern culture that has been formed, including, and influenced by the philosophy of Taoism. In particular, the philosophy of Taoism is close to the Ukrainian national kordotsentryzm philosophy. Thanks to the spread in Ukraine the practice of different methods, techniques and systems with a rich set of Taoist internal alchemy called qigong and martial arts Wushu elements of Taoist philosophical tradition penetrate the Ukrainian mentality.

Keywords: Taoism, mentality, mentality, wushu, qigong.